

راهکارهای ایجاد علاقه به زندگی اخروی از منظر امام علی (ع)

حمیده صمصامیان¹

چکیده

زندگی اخروی به معنای مرحله‌ای از حیات انسان پس از مرگ است که نتیجه اعمال و رفتارهای او در دنیا را تجربه می‌کند و شامل سعادت یا ناکامی جاودانه می‌شود. این زندگی نه صرفاً مفهومی متافیزیکی، بلکه چارچوبی برای جهت‌دهی به رفتار و اخلاق انسان در دنیای فعلی است. علاقه و گرایش به زندگی اخروی، نقش مهمی در شکل‌دهی تصمیمات، اولویت‌ها و سبک زندگی دارد و می‌تواند منبع انگیزه برای رفتارهای اخلاقی و عبادی باشد. هدف این پژوهش بررسی راهکارهای ایجاد علاقه به زندگی اخروی از منظر امام علی(ع) است و تحلیل می‌کند چگونه آموزه‌های ایشان می‌تواند رفتار و نگرش انسان‌ها را به سمت توجه و تلاش برای آخرت سوق دهد. روش کار این مطالعه، تحلیل محتوایی متن‌های نهج‌البلاغه و استخراج رویکردهای امام علی(ع) در زمینه تربیت اخروی و گرایش به زندگی پس از مرگ است. یافته‌ها نشان می‌دهد امام علی(ع) علاقه به زندگی اخروی را از طریق معرفت و شناخت حقیقت دنیا و آخرت، یاد مرگ، زهد و دل‌بریدن از دنیا، عمل صالح، الگوگیری از اولیاء، تقویت انگیزه درونی و تزکیه نفس تقویت می‌کند. همچنین عواملی مانند غفلت از هدف زندگی، ضعف معرفت و تأثیر محیط ناسالم می‌تواند این علاقه را کاهش دهد. این مطالعه نشان می‌دهد آموزه‌های امام علی(ع) علاوه بر جنبه اخلاقی، نقش کاربردی و عملی در زندگی انسان معاصر دارند و می‌توانند انگیزه‌ای پایدار برای توجه به آخرت ایجاد کنند.

واژگان کلیدی: زندگی اخروی، امام علی(ع)، علاقه به آخرت.

¹ طلبه سطح دو. حوزه علمیه الزهرا(س). کازرون. Samsamii1372@gmail.com.

زندگی اخروی در اندیشه اسلامی، مرحله‌ای از حیات انسان است که پس از مرگ آغاز می‌شود و نتایج اعمال و رفتارهای او در دنیا را آشکار می‌سازد. این باور نه صرفاً یک اصل اعتقادی، بلکه یک نیروی جهت‌دهنده در زندگی فردی و اجتماعی است؛ چراکه نگرش به آخرت می‌تواند مسیر انتخاب‌ها، تصمیم‌ها و ارزش‌های انسانی را شکل دهد. هرچه توجه به آخرت پررنگ‌تر باشد، انسان در رفتارهای روزمره خود بیشتر به فضیلت، عدالت و معنویت گرایش پیدا می‌کند. امام علی علیه‌السلام در سخنان خود، به ویژه در نهج‌البلاغه، تصویری عمیق و کاربردی از رابطه دنیا و آخرت ارائه می‌کنند. ایشان دنیا را مزرعه‌ای می‌دانند که ثمرات آن در آخرت برداشت می‌شود و بر این اساس، انسان را به عمل صالح، تزکیه نفس و دل‌بریدن از دلبستگی‌های افراطی به دنیا دعوت می‌کنند. در نگاه امام علی (ع)، شوق به آخرت تنها از طریق ترس از عذاب حاصل نمی‌شود، بلکه با شناخت حقیقت هستی، امید به رحمت الهی، و تلاش برای رشد روحی تقویت می‌گردد. از این رو، بررسی راهکارهای ایجاد علاقه به زندگی اخروی در کلام امام علی (ع) نه تنها ما را با ساحت تربیتی سخنان ایشان آشنا می‌سازد، بلکه می‌تواند در دنیای امروز، پاسخی برای بحران‌های اخلاقی و معنوی انسان معاصر نیز ارائه دهد.

زندگی اخروی در اندیشه امام علی (ع) نه تنها یک باور اعتقادی، بلکه نظامی تربیتی برای ساختن شخصیت معنوی انسان است. آن حضرت بارها بر ناپایداری دنیا و ضرورت آمادگی برای آخرت تأکید می‌کند. بررسی‌های معاصر نیز نشان می‌دهد که این رویکرد می‌تواند علاقه و گرایش به آخرت را در جامعه امروز تقویت کند. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، توجه به معرفت، تزکیه نفس و یاد مرگ، سه محور اصلی در ایجاد انگیزه اخروی هستند؛ زیرا معرفت، آگاهی از حقیقت دنیا و آخرت را فراهم می‌آورد، تزکیه نفس به اصلاح رفتار و قلب انسان می‌انجامد، و یاد مرگ به او هشدار می‌دهد که فرصت زندگی کوتاه است.² در کنار این عوامل مثبت، باید به موانعی که علاقه به آخرت را تضعیف می‌کند نیز توجه داشت. غفلت، دلبستگی شدید به لذت‌های مادی، و ضعف ایمان از جمله مهم‌ترین این موانع هستند. رهایی از این آفات تنها با تربیت قلبی، تقویت ایمان و ایجاد تعادل میان دنیا و آخرت امکان‌پذیر است.¹ افزون بر این، تحلیل نظام‌مند اندیشه امام علی (ع) نشان می‌دهد که آخرت‌گرایی در نگاه ایشان با زهد، عمل صالح و امید به رحمت الهی پیوندی ناگسستنی دارد. آخرت نه صرفاً پایان زندگی، بلکه مقصد حقیقی و نقطه کمال انسان معرفی می‌شود.²

پرداختن به این موضوع از آن رو اهمیت دارد که آخرت‌باوری زیربنای بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی در فرهنگ اسلامی است. در جهان امروز که مادی‌گرایی و دنیازدگی به‌طور فزاینده‌ای انسان را از معنویت دور کرده، بازخوانی اندیشه‌های امام علی (ع) می‌تواند

² موسوی، راهکارهای ایجاد علاقه به زندگی اخروی از منظر امام علی علیه‌السلام، ص. 52.

¹ حسینی، موانع کاهش علاقه به زندگی اخروی، ص. 88.

² احمدی، زندگی اخروی در اندیشه امام علی علیه‌السلام، ص. 134.

نقش درمانگر و هدایت‌گر ایفا کند. توجه به آخرت، نه تنها آرامش روانی فرد را تضمین می‌کند، بلکه به شکل‌گیری جامعه‌ای مسئولیت‌پذیر، عدالت‌محور و امیدوار منجر می‌شود. بنابراین، این موضوع ضرورتی دوگانه دارد: هم برای تعالی فردی و هم برای اصلاح و پایداری اجتماعی.

با توجه به اهمیت توجه به زندگی اخروی در اندیشه امام علی(ع)، پژوهش‌های متعددی در این زمینه انجام شده است که برخی از آنها به‌طور مستقیم به بررسی راهکارها، موانع و مبانی معرفتی این موضوع پرداخته‌اند، از جمله: ۱. پروانه اکبری (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «اجتماع افتراق دنیا و آخرت از منظر آیات و روایات» به بررسی پیوندها و تمایزات دنیا و آخرت بر اساس متون قرآنی و روایی پرداخته است. وی نشان می‌دهد که در اندیشه دینی، دنیا و آخرت نه به‌صورت دو ساحت کاملاً گسسته، بلکه در پیوندی وجودی و معنوی با یکدیگر قرار دارند. هاجر شعبانی موسی کلایه (۱۴۰۲) در مقاله «رابطه دنیا و آخرت با تأکید بر تفسیر المیزان» که در اولین کنگره بین‌المللی علامه سید محمد حسین طباطبایی ارائه شده است، با استناد به تفسیر المیزان، دنیا را مقدمه و مزرعه آخرت دانسته و توضیح می‌دهد که کیفیت حیات اخروی انسان بر اساس نحوه تعامل او با دنیا شکل می‌گیرد. مجید کیانی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «یاد مرگ و آثار اخلاقی آن در نهج البلاغه» به این نتیجه رسیده است که یاد مرگ نقش بنیادینی در تهذیب نفس، تقویت تقوا و جهت‌دهی به رفتار اخلاقی مؤمنان دارد. او نشان داده است که امام علی(ع) در نهج‌البلاغه با تأکید بر مرگ‌آگاهی، انسان را به تعادل میان زندگی دنیوی و اخروی رهنمون می‌سازد. هرچند پژوهش‌های گذشته به‌طور مستقل به موضوعاتی مانند مبانی معرفتی آخرت‌باوری، پیوند دنیا و آخرت یا نقش یاد مرگ در اخلاق علوی پرداخته‌اند، اما پژوهش حاضر درصدد است با رویکردی ترکیبی و جامع، هم راهکارها و هم موانع توجه به آخرت را در کنار یکدیگر بررسی کند. همچنین این پژوهش می‌کوشد با تکیه بر متون علوی، تحلیلی کاربردی و روزآمد ارائه دهد تا آموزه‌های امام علی(ع) برای مسائل معنوی و اجتماعی امروز جامعه نیز قابل استفاده باشد.

با توجه به اهمیت آموزه‌های علوی در تربیت دینی و اخلاقی، سؤال اصلی این تحقیق چنین است: «راهکارهای ایجاد علاقه به زندگی اخروی از منظر امام علی(ع) چیست؟»

این پرسش در پی آن است که با واکاوی متون علوی، عوامل ایجاد انگیزه برای گرایش به آخرت‌شناسایی شود و الگویی عملی و روزآمد برای تقویت معنویت فردی و اجتماعی ارائه گردد.

۱- جایگاه آخرت در قرآن و سنت

آخرت در قرآن کریم به‌عنوان حقیقتی قطعی و بنیادین معرفی شده که حیات دنیوی مقدمه و زمینه‌ساز آن است. قرآن بارها با تعییراتی چون «دار الآخرة» و «الحياة الآخرة» از آخرت یاد می‌کند و آن را سرای باقی و پاداش نهایی معرفی می‌نماید: «وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»¹، که بیانگر اهمیت زندگی اخروی و گذرایی دنیا است.² از منظر قرآن، ایمان به معاد و توجه به آخرت نقش تربیتی مهمی دارد؛ زیرا مانع ظلم، غرور و دل بستگی افراطی به دنیا می‌شود. در آیه 18 سوره سجده آمده است: «أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ»³ که تأثیر اعتقاد به آخرت را در جهت‌گیری اخلاقی انسان نشان می‌دهد.

در سنت نبوی و علوی نیز آخرت جایگاهی محوری دارد. پیامبر اکرم (ص) دنیا را مزرعه آخرت دانسته و آن را مقدمه‌ای برای سعادت اخروی معرفی کرده است. حدیث «الدنيا مزرعة الآخرة» بیانگر پیوند مستقیم اعمال دنیوی با نتایج اخروی است.⁴ امام علی (ع) نیز در خطبه‌های نهج‌البلاغه تأکید می‌کند که انسان باید از دل بستگی افراطی به دنیا پرهیز کند و آخرت را مقصد اصلی بداند: «إِنَّ الدُّنْيَا قَدْ ارْتَحَلَتْ مَدْبَرَةً، وَإِنَّ الْآخِرَةَ قَدْ ارْتَحَلَتْ مَقْبَلَةً...»⁵. این سخن نشان می‌دهد که آخرت معیار جهت‌دهی به زندگی فردی و اجتماعی است و توجه به آن، زمینه‌ساز رشد معنوی انسان است.

مطالعات نشان می‌دهد که دنیا و آخرت در قرآن و حدیث دو واقعیت مرتبط هستند. در پایان‌نامه مجاهد حسین رضوی، رابطه دنیا و آخرت به‌عنوان دو مرحله مکمل حیات بررسی شده و مشخص شده است که اعمال و رفتار انسان در دنیا، زمینه‌ساز پاداش یا عذاب اخروی اوست. همچنین، تحلیل صفات دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج‌البلاغه نشان می‌دهد که امام علی (ع) دنیا را گذرا، فانی و مملو از رنج و بی‌ثباتی معرفی می‌کند و آخرت را پایدار، مطلوب و سرشار از رحمت الهی می‌داند، این تقابل معنایی، نقش آموزه‌های علوی را در تربیت اخلاقی و معنوی برجسته می‌سازد. دنیا و آخرت از منظر آیات و روایات، هم در ارتباط و هم در تضاد با یکدیگر هستند؛ گرچه دنیا دارای ویژگی‌های موقت و ناپایدار است، اما زمینه‌ساز اعمال صالح و کسب توشه برای آخرت می‌شود، این ارتباط نشان‌دهنده ضرورت شناخت دقیق دنیا و تلاش برای تحقق اهداف اخروی است. دنیا به‌مثابه مزرعه‌ای برای آخرت است و انسان باید با انجام اعمال صالح، زمینه‌ساز سعادت خود در آخرت باشد.⁶ این تحلیل نشان می‌دهد که آموزه‌های قرآنی و سنتی یکپارچگی میان زندگی دنیوی و اخروی را تشویق می‌کنند و انسان را به اعمال نیک و رعایت اخلاق در دنیا ترغیب می‌کنند. بنابراین، قرآن و سنت اسلامی آخرت را غایت حیات معرفی کرده‌اند؛ جایی که عدالت الهی تحقق می‌یابد و سرنوشت نهایی انسان مشخص می‌شود. نگاه به آخرت انگیزه‌ای برای اصلاح رفتار، خودسازی و جهت‌گیری صحیح در دنیا فراهم می‌آورد. علاوه بر این، تحلیل منابع پژوهشی نشان می‌دهد که فهم دقیق جایگاه دنیا و آخرت و تقابل معنایی آن‌ها می‌تواند در تربیت اخلاقی، تنظیم رفتار اجتماعی و ارتقای معنویت فردی نقش موثری ایفا کند. با توجه به اهمیت موضوع، پرداختن به جایگاه

¹ عنکبوت: 64.

² رضوی، دنیا و آخرت و رابطه آن دو از دیدگاه قرآن و حدیث، ص. 42.

³ سجده: 18.

⁴ هاشمی و همکاران، بررسی صفات دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج‌البلاغه بر پایه رابطه مفهومی تقابل معنایی، ص. 35.

⁵ اکبری، اجتماع و افتراق دنیا و آخرت از منظر آیات و روایات، ص. 33.

⁶ شعبانی موسی کلایه، رابطه دنیا و آخرت با تأکید بر تفسیر المیزان، ص. 47.

آخرت و ارتباط آن با دنیا از منظر قرآن، حدیث و نهج‌البلاغه، نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح اجتماعی نیز ضرورت دارد، زیرا جامعه‌ای که افراد آن نسبت به آخرت آگاهی و تعلق داشته باشند، جامعه‌ای عدالت‌محور، معنویت‌گرا و مسئولیت‌پذیر خواهد بود.

۲- آموزه‌های اخلاقی و تربیتی امام علی علیه السلام در مورد دنیا و آخرت

امام علی علیه السلام در نهج‌البلاغه آموزه‌های اخلاقی و تربیتی گسترده‌ای درباره دنیا و آخرت ارائه کرده‌اند که هدف اصلی آن‌ها هدایت انسان به زندگی متعادل، خودسازی و توجه به ارزش‌های معنوی است. ایشان در خطبه‌ها و حکمت‌های خود بارها تأکید می‌کنند که دنیا گذرا و فانی است و نباید دل‌بستگی افراطی به لذت‌های زودگذر آن انسان را از رسیدن به سعادت اخروی باز دارد. در خطبه 161 آمده است: «خدا دنیا و انقطاع و زوال و انتقال آن را برای شما وصف کرده است؛ بنابراین از این زرق و برق‌هایی که برای شما دل‌پسند است، به دلیل کوتاه بودن دوران چشم‌پوشید»¹.

امام علی علیه السلام در حکمت 103 رابطه بین دنیا و آخرت را به شکل تقابلی مطرح می‌کنند: «همانا دنیا و آخرت دو دشمن مشخص و دو راه مختلفند؛ هر کس دنیا را دوست بدارد و رشته تسلط دنیا را به گردن خود بیندازد، طبعاً آخرت را و آنچه مربوط به آخرت است دشمن می‌دارد»². این آموزه بیانگر آن است که انسان نمی‌تواند همزمان به دنیا و آخرت دل‌بسته باشد و باید یکی را بر دیگری مقدم بدارد. ایشان دنیا را به عنوان مزرعه‌ای برای آخرت معرفی کرده و تصریح می‌کنند که زندگی دنیوی می‌تواند بستری برای کسب فضائل و کمالات معنوی باشد. در حکمت 131 آمده است: «دنیا جایگاه نزول وحی خداوند و تجارتگاه اولیاء الله است. انسان‌های خردمند و عارف رحمت خداوندی را در این دنیا اندوختند و بهشت را از آنان سود بردند»³.

ساده‌زیستی یکی دیگر از آموزه‌های مهم امام علی علیه السلام است که در حکمت 289 به آن اشاره شده است: «در گذشته برادری دینی داشتم که ناچیزی دنیا در نگاهش، او را در نظرم بزرگ کرده بود»⁴. توجه به سادگی و پرهیز از تجمل‌گرایی باعث می‌شود انسان دل‌بستگی‌های دنیوی را کاهش داده و انرژی و توجه خود را بر کمالات معنوی و اهداف اخروی متمرکز کند، ایشان دنیا را همچنین مکانی برای عبرت‌گیری معرفی می‌کنند و هشدار می‌دهند که زندگی دنیوی سرشار از بی‌ثباتی و بی‌وفایی است: «دنیا خانه‌ای است فراگرفته بلا، شناخته به بی‌وفایی، نه به یک حال پایدار است، و نه مردم آن از سلامت برخوردار»⁵. این نگرش تربیتی به انسان می‌آموزد که از تغییرات و سختی‌های دنیا عبرت گرفته و آن‌ها را وسیله‌ای برای رشد و اصلاح روح و روان خود قرار دهد.

¹ سید رضی، نهج‌البلاغه، خطبه 161، ص 120.

² سید رضی، نهج‌البلاغه، حکمت 103، ص 85.

³ سید رضی، نهج‌البلاغه، حکمت 131، ص 110.

⁴ سید رضی، نهج‌البلاغه، حکمت 289، ص 175.

⁵ سید رضی، نهج‌البلاغه، حکمت 289، ص 176.

باور به آخرت را به حاشیه رانده و علاقه به زندگی اخروی را کمرنگ می‌سازد.^۱ انسانی که دنیا را هدف غایی خود قرار دهد، دیگر انگیزه‌ای برای آخرت باقی نخواهد گذاشت.

عامل دیگری که باعث کاهش علاقه به زندگی اخروی می‌شود غفلت از مرگ است. یاد مرگ در آموزه‌های دینی «مفتاح آخرت» دانسته شده است و موجب بیداری دل و آمادگی برای قیامت است، اما فراموشی آن، انسان را به دنیا سرگرم می‌سازد. غفلت از مرگ و قیامت از مهم‌ترین عوامل روانی است که انگیزه توجه به آخرت را خاموش می‌کند.^۲ در همین زمینه قرآن کریم نیز می‌فرماید: «بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ»^۳؛ یعنی انسان بیشتر به دنبال آزادی برای فجور و گناه است تا اندیشه در آخرت. وقتی توجه به مرگ و قیامت از ذهن او زدوده شود، شوقی نیز به حیات اخروی باقی نمی‌ماند.

عامل سوم گناه و آلودگی اخلاقی است. تکرار گناه حجاب دل را سنگین می‌کند و علاقه به معنویت و آخرت را از میان می‌برد. اصرار بر معاصی، حجاب دل است و علاقه به آخرت را از انسان می‌گیرد.^۴ بسیاری از منکران معاد در حقیقت به خاطر خواسته‌های نفسانی و هوسرانی به انکار روی می‌آورند و این امر بیشتر ریشه در تمایلات دارد تا استدلال عقلانی. محیط اجتماعی و فرهنگی نیز در کاهش علاقه به زندگی اخروی نقش دارد. اگر فضای عمومی جامعه بر اساس دنیاگرایی شکل بگیرد، ارزش‌های معنوی تضعیف می‌شود. فضای اجتماعی آلوده به دنیاپرستی، افراد را به سمت بی‌توجهی به آخرت سوق می‌دهد.^۵ قرآن کریم نیز هشدار می‌دهد که بسیاری از اقوام گذشته به دلیل غرور اجتماعی و دلبستگی به زینت‌های دنیا، از آخرت غافل شدند و سرانجام شقاوت ابدی یافتند.

یکی دیگر از عوامل کاهش علاقه به آخرت، ضعف ایمان و یقین به معاد است. باور سطحی و زبانی به قیامت نمی‌تواند شوق و علاقه حقیقی ایجاد کند. ضعف در باور به قیامت موجب می‌شود انگیزه‌های اخروی در عمل انسان کمرنگ گردد و دنیا تنها هدف او شود. بسیاری از منکران معاد تنها بر پایه ظنون و گمان‌ها آخرت را انکار می‌کنند و معرفت یقینی به آن ندارند، به همین دلیل علاقه‌ای هم به حیات اخروی در آنان شکل نمی‌گیرد، افزون بر این، انگیزه‌های سیاسی و اقتصادی نیز در کاهش علاقه به آخرت نقش جدی دارند. صاحبان قدرت و ثروت در طول تاریخ تلاش کرده‌اند با تبلیغ دنیاگرایی، مردم را از یاد آخرت غافل کنند تا سلطه خود را حفظ کنند. سلطه‌گران برای حفظ قدرت و منافع طبقاتی خود، آخرت را بی‌اهمیت جلوه می‌دهند و مردم را به دنیا مشغول می‌سازند.^۶ در دوران معاصر نیز نظام سرمایه‌داری با ترویج مصرف‌گرایی افراطی و رفاه‌طلبی ظاهری، باور به آخرت و علاقه به آن را تضعیف می‌کند.

^۱ رخشان، بررسی علل فرهنگی انکار معاد، ص. ۴۲.

^۲ رخشان، عوامل روانی انکار معاد، ص. ۲۹.

^۳ قیامه: ۵.

^۴ نیکخوا، عوامل و آثار ایمان به معاد و انکار آن از دیدگاه قرآن، ص. ۹۵.

^۵ رخشان، بررسی علل فرهنگی انکار معاد، ص. ۴۵.

^۶ رخشان، بررسی انگیزه‌های انکار معاد از دیدگاه آیات و روایات، ص. ۵۰.

برآیند همه این عوامل آن است که علاقه انسان به زندگی جاویدان کاهش می‌یابد و او به پوچ‌گرایی و بی‌معنایی زندگی دچار می‌شود. انکار یا غفلت از آخرت، زمینه‌ساز سقوط اخلاقی و سستی در عمل به احکام الهی است. انکار معاد در نهایت به پوچ‌گرایی می‌انجامد و انسان را از مسیر سعادت باز می‌دارد. بنابراین می‌توان گفت علاقه به زندگی اخروی یک سرمایه عظیم برای انسان است که اگر بر اثر دلبستگی به دنیا، غفلت از مرگ، گناه، محیط فرهنگی ناسالم، ضعف ایمان و تبلیغات دنیاگرایانه کاهش یابد، سرانجام فرد را به شقاوت و خسران ابدی خواهد کشاند.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های این پژوهش، نگاه امام علی(ع) به دنیا و آخرت تنها یک باور اعتقادی نیست، بلکه نظامی جامع برای تربیت اخلاقی و اجتماعی انسان به شمار می‌رود. قرآن کریم و سنت نبوی و علوی، آخرت را حقیقتی قطعی و پایدار معرفی کرده‌اند که دنیا در برابر آن تنها مرحله‌ای گذرا و مزرعه‌ای برای کشت عمل صالح است. این نگاه، اساس اصلاح فردی و اجتماعی را شکل می‌دهد، زیرا باور به آخرت موجب می‌شود انسان در رفتار روزمره خود به عدالت، تقوا و فضیلت گرایش یابد و از ظلم و دنیاپرستی پرهیز کند. امام علی(ع) در نهج‌البلاغه با بیانی روشن و ژرف، انسان را از دلبستگی افراطی به دنیا برحذر می‌دارند و تأکید می‌کنند که سعادت واقعی در آمادگی برای آخرت نهفته است.

ایشان برای ایجاد علاقه به زندگی اخروی راهکارهایی بنیادین ارائه می‌دهند. نخست، معرفت و شناخت حقیقت دنیا و آخرت است که به انسان می‌آموزد دنیا ابزاری برای رسیدن به کمال و قرب الهی است. دوم، یاد مرگ و محاسبه نفس که دل را بیدار می‌سازد و به انسان هشدار می‌دهد فرصت زندگی محدود است. سوم، زهد و وارستگی از دنیا که آزادی از اسارت لذت‌های زودگذر را فراهم می‌آورد و روح را آماده کمال می‌سازد. چهارم، عمل صالح و عبادت عاشقانه که ایمان را استوار کرده و دل را با محبت الهی آکنده می‌کند. پنجم، ترکیه نفس و پالایش روحی که با کنترل هوای نفس و رشد فضایل اخلاقی، زمینه‌ی رشد معنوی و علاقه به آخرت را فراهم می‌آورد. این عوامل، همزمان روح فردی و بافت اجتماعی را تعالی می‌بخشند و جامعه‌ای معنویت‌محور و عادلانه می‌سازند.

در مقابل، موانعی همچون دلبستگی افراطی به دنیا، غفلت از مرگ و قیامت، تکرار گناه، ضعف ایمان و سلطه‌ی فرهنگ مصرف‌گرایی، بزرگترین تهدید برای علاقه‌مندی به آخرت هستند. این عوامل انسان را به پوچ‌گرایی و بی‌معنایی سوق می‌دهند و ارزش‌های اخلاقی را تضعیف می‌کنند. نتیجه آنکه آموزه‌های امام علی(ع) نشان می‌دهد علاقه به زندگی اخروی نه یک اصل نظری، بلکه سرمایه‌ای اخلاقی و تربیتی است که اگر در جان انسان نهادینه شود، او را از غفلت و دنیازدگی رها کرده و به سوی سعادت جاویدان رهنمون می‌سازد.

پیشنهادهات

با توجه به نتایج پژوهش، برای تقویت علاقه به زندگی اخروی در جامعه امروز، توجه به چند نکته ضروری است: نخست، گنجاندن آموزه‌های علوی در نظام آموزشی و تربیتی برای ایجاد پیوند میان معرفت دینی و اخلاق عملی؛ دوم، تقویت فرهنگ یاد مرگ و محاسبه نفس از طریق رسانه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی؛ سوم، ترویج سبک زندگی ساده و زاهدانه در برابر موج مصرف‌گرایی؛ چهارم، ایجاد برنامه‌های معنوی و عبادی با تأکید بر عبادت عاشقانه و عمل صالح؛ و نهایتاً، توجه به تزکیه نفس و اخلاق فردی به عنوان بستر اصلی رشد اجتماعی و معنوی.

برای پژوهش‌های آتی، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود که می‌تواند به غنای علمی و کاربردی این حوزه بیفزاید:

- ۱- نقش تربیت خانوادگی در تقویت گرایش به آخرت.
- ۲- تأثیر رسانه‌های نوین بر باورها و ارزش‌های اخروی جوانان.
- ۳- مقایسه دیدگاه امام علی(ع) و دیگر ائمه درباره دنیا و آخرت.
- ۴- رابطه عمل صالح و احساس معنا در زندگی از منظر نهج البلاغه.
- ۵- آسیب‌شناسی موانع فرهنگی و اجتماعی گرایش به آخرت در عصر معاصر.

منابع

- قرآن کریم
 - نهج البلاغه
1. احمدی، محمدرضا، زندگی اخروی در اندیشه امام علی علیه‌السلام، تهران: انتشارات امیرکبیر، 1390.
 2. اکبری، پروانه. اجتماع و افتراق دنیا و آخرت از منظر آیات و روایات. پژوهش‌های مطالعات اسلامی معاصر، دوره اول، شماره 3، جلد 1، 1402.
 3. اکبری، پروانه، اجتماع و افتراق دنیا و آخرت از منظر آیات و روایات، دوره اول، شماره 3، جلد 1، صفحات 28-45، سال 1402.

4. تمیمی آمدی، عبدالواحد. غررالحکم و دررالکلم. قم: دارالکتب الاسلامیه، ج ۲، ۱۴۱۰ق.
5. حسینی، زهرا، موانع کاهش علاقه به زندگی اخروی از دیدگاه امام علی علیه السلام، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، سال 1397.
6. رخشان، سیدعلی. بررسی انگیزه های انکار معاد از دیدگاه آیات و روایات. ماهنامه آفاق علوم انسانی، سال هشتم، شماره ۸۶، جلد سوم، خردادماه ۱۴۰۳.
7. رخشان، سیدعلی. بررسی علل فرهنگی انکار معاد. ماهنامه آفاق علوم انسانی، سال هشتم، شماره ۸۷، جلد سوم، تیرماه ۱۴۰۳.
8. رخشان، سیدعلی. عوامل روانی انکار معاد. ماهنامه آفاق علوم انسانی، سال هشتم، شماره ۸۷، جلد سوم، تیرماه ۱۴۰۳.
9. رضایت، غلامحسین و رضایت، فاطمه. معرفت شناسی از دیدگاه امام علی (علیه السلام) با تأکید بر دلالت های تربیتی آن. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، دوره 28، شماره 46، 1399.
10. رضوی، مجاهدحسین. دنیا و آخرت و رابطه آن دو از دیدگاه قرآن و حدیث. پایان نامه کارشناسی ارشد، جامعه المصطفی العالمیه، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، 1400.
11. رضوی، مجاهدحسین، دنیا و آخرت و رابطه آن دو از دیدگاه قرآن و حدیث، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، 1400.
12. شجاعی، سپیده. یاد مرگ و اثرات آن در زندگی از منظر نهج البلاغه. سال اول، شماره 1، 1400.
13. شجاعی، محمدصادق؛ غروی، سیدمحمد؛ بزرگی، مسعود جان. «معنای زندگی در نهج البلاغه». دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اسلام و روان شناسی، دوره ۶، شماره ۱۱، ۱۳۹۱.
14. شعبانی موسی کلایه، هاجر، رابطه دنیا و آخرت با تأکید بر تفسیر المیزان، اولین کنگره بین المللی علامه سید محمد حسین طباطبایی، 1402.
15. شفیعی مازندرانی، سید محمد. زهد و وارستگی علی (ع)؛ نوش داروی جامعه. مجله معرفت، شماره ۵۹، ۱۳۸۱.
16. طاهری سرتشنیزی، اسحاق و موسوی، مریم السادات. مرگ آگاهی و معناداری زندگی از منظر نهج البلاغه. دو فصلنامه علمی - پژوهشی انسان پژوهی دینی، دوره 9، شماره 27، 1391.
17. عزیزی، شهناز. زهد در دیدگاه امام علی (ع). تهران: انتشارات نظری، ۱۳۹۴.
18. قریشی، معصومه سادات. ارکان و عوامل اصلی تهذیب نفس از منظر نهج البلاغه. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بیرجند، ۱۳۹۴.

19. کیانی، مجید. یاد مرگ و آثار اخلاقی آن در نهج البلاغه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه معارف اسلامی قم، 1394.
20. محمدیان، علی. تزکیه نفس و توسعه اخلاقی در نهج البلاغه. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی، 1395.
21. موسوی، سید علی‌اکبر، «راهکارهای ایجاد علاقه به زندگی اخروی از منظر امام علی علیه‌السلام»، مجله پژوهش‌های اسلامی، شماره 2، 1395.
22. مهربخش، فرشته؛ سهرابی، صفیه؛ سیدوکیلی، سیده‌ادی. «واکاوی نقش عمل در تثبیت ایمان از منظر امام علی(ع)». نشریه کتاب و سنت، دانشگاه قرآن و حدیث، مرکز آموزش الکترونیکی، شماره 5، زمستان 1393.
23. مؤسسه معارف اهل‌بیت(ع). زهد در نهج البلاغه. قم: مؤسسه تحقیقات و نشر معارف.
24. نجفی، حسن. اصول و روش‌های تهذیب نفس در دیدگاه امام علی(ع). مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی، 1393.
25. نیکخو، شراره. عوامل و آثار ایمان به معاد و انکار آن از دیدگاه قرآن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول‌الدین، 1395.
26. هاشمی، انیسه سادات، حوران، محدثه، فراتی، علی‌اکبر، بررسی صفات دنیا و آخرت در خطبه‌های نهج البلاغه بر پایه رابطه مفهومی تقابل معنایی، شماره 41، صفحات 30-50، بهار 1402.